

Ett tatariskt gravfält i Sibirien.

Doktor Fredrik Martins grävningar i Tojanoff Gorodok, vid floden Tom, guv. Tomsk, Sibirien.

I sept. 1891 utförde den 1933 avlidne dr Fredrik Martin en del arkeologiska undersökningar i det på vänstra sidan av floden Tom belägna Tojanoff-Gorodok, mitt emot staden Tomsk.

I sitt arbete »Sibirica» (1897) skriver Martin härom följande. »I början av 1600-talet påträffade Jermaks efterföljare vid Tomfloden en tatarstam vid namn Euschta. Dessa tatarer voro säkerligen förfäder till den ännu levande del av Teu-folket, som nu kallas Otscha. Denna stams hövding var Tojan (Tajan). Han härskade över 300 familjer och hade sina vinterjurtor på det ställe, som ännu idag kallas Tojanoff Gorodok. Sommarjurtorna lågo icke långt därifrån vid Eutschinskaja-jurtan. Denne Tojan gick frivilligt över till ryssarna och lovade att förmå andra tatarstammar att följa exemplet. Själv begav han sig 1604 till Moskva. Samma år grundlades Tomsk till skydd för de nya erövringarna. Av den forna stora tatarboplatsen finnas nu kvar blott obetydliga rester, bestående av mycket låga vallar och omgivna av en grav. Därinnanför varsnar man kvadratiska fördjupningar, vilkas sidor äro omkring 4 meter långa och som beteckna den plats där jurtorna stått. I det av vallarna begränsade området ligger ett stort antal kurganer. Dessa äro av två slag, dels bestående av helt små, nu knappast märkbara upphöjningar, dels av större jordhögar, som äro omkring 10 m. långa, 7 m. breda och sällan över 1 m. höga. På varje sida om högen befinner sig en kanal, som uppkommit därigenom, att den för gravhögens uppkastande erforderliga jorden tagits därifrån. I varje kurgan låg i regeln blott ett lik, från norr till söder med huvudet i söder. Skeletten i de här undersökta kurganerna voro i regeln bättre bevarade än de i kurganerna vid Barsoff Gorodok. Man hade i allmänhet blott nedlagt mycket få saker med den döde i graven; förutom vapen, knivar och pilspetsar av järn eller ben fann jag blott sällan smycken. Kvinnogravarna

voro ännu fattigare och innehöllo sällan något annat än ett halsband. Liket synes i allmänhet ha lagts omedelbart på jorden, ty jag kunde icke upptäcka något spår av träkistor.¹ Härvarande fynd stämde fullständigt med dem från Isker, Kutschum-Khans gamla fästning, som ligger omedelbart söder om Tobolsk och där »undersökningar» företagits av herr Znamenskij från Tobolsk. Vid kanten av den höga, sandiga stranden samlade jag i det omkring 60 cm. tjocka kulturlagret en mängd fragment av rikt ornerade lerkärl av samma typ, som förekom i Barsoff Gorodok.»

Den här omnämnda fästningen Isker bar såsom tatarernas huvudstad namnet »Sibir». Znamenskij's samling har inköpts för Helsingfors museums (Nationalmuseets) räkning och har beskrivits av A. M. Tallgren i F.F.T. XXIX: 4. Isker har blivit noggrannare undersökt av M. Pignatti, som 1915 därom publicerat en uppsats i guv. Tobolsk museums årsbok. Enl. Tallgren ligger Isker 19 verst öster om Tobolsk vid Irtysch på byn Alemassowas område, vid bifloden Sibirkas inflöde.

Fr. Martins uppgifter om Tojan torde i sista hand gå tillbaka på Müllers *Описание Сибирскаго Царства* (St. Pbg 1750). Ett utdrag ur detta arbete beträffande Tojan ingår i Baddeleys verk *Russia, Mongolia and China II*, sid. 32 ff (London 1919). Tojan (eller Tajan) inställde sig i början av år 1604 hos tsar Boris Godunoff i Moskva och erbjöd sin underkastelse. Kosackhövitsmannen Gavriil Pisemskij och bojarsonen Vasilij Tyrkoff fingo i uppdrag att på Eušta-tatarernas område vid floden Tom anlägga den stad, som efter floden fick namnet Tomsk. Till en början bestod denna av en träfästning, vid vilken boningshusen grupperade sig, och däromkring restes en palissad. Staden utsattes flera gånger för belägringar, så redan 1614 av tatarer och kirgiser.²

Tojan förband sig även att bidra till andra närboende stammars underkastelse. Sådana voro *teleuterna* (telenguterna) med hövdingen Abak, *kirgiserna*, vilkas hövding då hette Nemča (Nemči), furst *Binejs orda* (?) (Orod, möjligen kalmucker), *čaterna* en tatarstam, som innehade befästa orter vid Ob, nämligen *Čatskij* och *Murinskij gorodok*, slutligen *umakerna* (umaterna) och de *kuznetska tatarerna* (av kuznets = smed).

¹ På planskisserna anmärker Martin dock flerstädes spår av träkistor.

² Jfr. även И. В. Щегловъ, *Хронологический перечень важнейших данных из истории Сибири 1032—1882*. Irkutsk 1883.

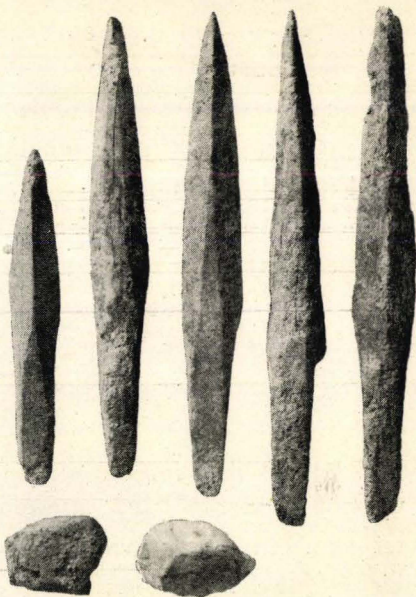

Fig. 1. Fem pilspetsar av ben, en bit röd sten och ett stycke agatsten.
Tojanoff Gorodok, kurgan I.

År 1846 besöktes tatarbyn Jeushta av språkforskarna M. A. Castrén och J. R. Bergstadi. Den senare förtäljer, att de forna nomaderna numera voro åkerbrukare, och dessa berättade, att deras furstar haft sitt hovläger om vintern på det ställe där deras jurtor nu stodo, och om sommaren på ett högt berg mitt emot staden.¹

I Tomsk-universitetets museum funnos år 1888 en del föremål, som insamlats på Tojans gorodišče, nämligen ett par järnpilar, en järnsax, doppsko (?) till järnhacka, hälften av en järnring, järnfragment, allt med eldspår, vidare ett stycke röd koppar, några glaspärlor och bronstråd till örhänge, fragmentariska koppar-, brons- och benföremål, en liten lerkopp med rund botten samt lerkärlsfragment (Katalog över Archeologičeskij muzej Tomskago universiteta, utg. av V. Florinskij, Tomsk 1888).²

¹ *Johan Reinhold Bergstadi* — — — och dennes dagbok etc. utg. av J. Oskar I. Rancken. Wasa 1884.

² Tyvärr har nedanstående arbete ej varit mig tillgängligt: *Отчетъ объ археологическихъ розысканияхъ въ окрестностяхъ г. Томска. произв. въ 1889 г.* Av S. K. Kuznetsov (Tomsk univ. Известия 1890).

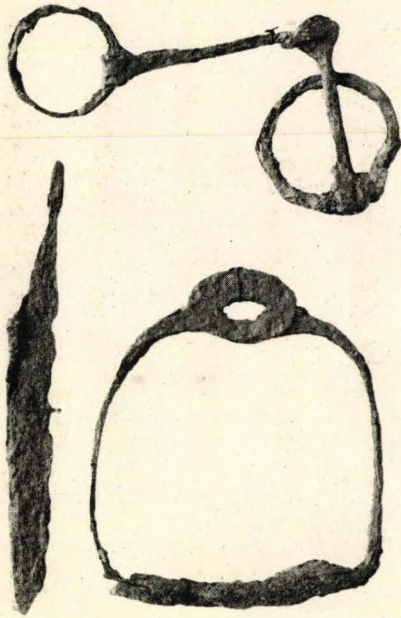

Fig. 2. Järnkniv, betsel och stigbygel av järn.
Tojanoff Gorodok, kurgan XI.

Sedermera ha genom S. M. Čugunoff utgrävts 17 låga kurganer, liggande på Tojanoff gorodok. Högarna voro runda eller ovala, ej över 4—8 aršin i diameter och 1 aršin höga. Skeletten lågo på markytan med huvudet mot söder, stundom på ett kollager. Vid skelettens sidor syntes trälämningar och över dem en täckning av näver. I 10 högar saknades fynd. De 7 övriga innehöllo ett örhänge av brons, glaspärlor, en bronsknapp, pilspetsar av järn och brons, flinta, litet lerkärl, betsel, stigbyglar och yxa av järn samt astragaler av ko (Отчетъ Имп. Арх. Ком. за 1895, örhänget avbildat sid. 43, fig. 87).

Dr. Martin undersökte inalles 30 kurganer, den första tillsammans med S. K. Kuznetsoff. Diametern hos sistnämnda kurgan uppgick till 18×14 fot. I allmänhet anges icke storleken. Skelettens orientering säges i 9 fall vara NNW—SSO, i 2 fall N—S, och i fråga om de båda skeletten i kurgan 1 säges uttryckligen, att skallen låg i NNW resp. N och fötterna i SSO, resp. S. Martin synes ha misstagit sig, då han i sin allmänna beskrivning av gravfältet i »Sibirica» uppger motsatt orientering.

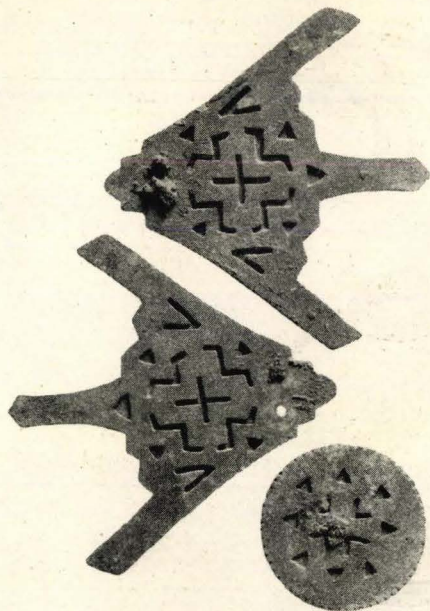

Fig. 3. Tre genombrutna bronsplattor på underlag av brons, hopsatta med järnnitar. Tojanoff Gorodok, kurgan XI.

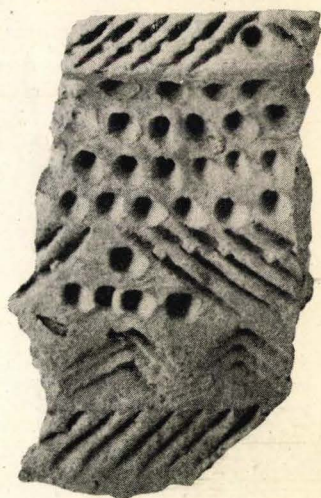

Fig. 4. Bit av lerkärl, ornerat med gropar och kamstämpeltryck. Tojanoff Gorodok, kurgan XI.

Här skall blott omnämnas några av de viktigare gravarna. *Kurgan I* visade spår av en trækista. Två skelett lågo tätt intill varandra; det ena utrustat med 5 pilspetsar av ben och några små järnbitar, det andra med fragmentariskt eldstål (?), en bit röd sten och ett stycke agatsten (fig. 1). Pilspetsarna ha en bred, platt tånge, medan bladet är dels fyrkantigt, dels trekantigt, dels plankonvext i genomskärning, i ett fall nästan sexkantigt därigenom att ryggarna avslipats. Längden växlar mellan 9,15 och 14,2 cm.

Sex liknande pilspetsar av ben anträffades även i *kurgan VI* jämte ett söndrigt järnbetsel med 4 bitar av ringar, fragment av bettet samt 3 runda massiva järnplattor av olika storlek, vilka tjänat som prydnader. Den största av plattorna är försedd med två charnierer i kanterna, i vilka hänga järnbeslag. Plattornas diam. uppgår till resp. 4,7; 3,8 och 3,6 cm.

Även i *kurgan XI* lågo ett par pilspetsar av ben, men därjämte 3 pilspetsar av järn, varav en med kort, smal tånge och tresidigt blad, rester av ett av-

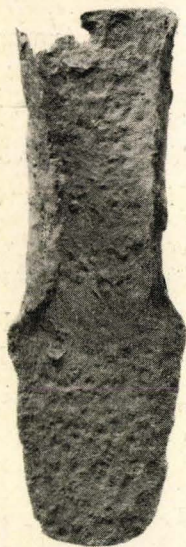

Fig. 5. Järnhacka.
Tojanoff Gorodok,
kurgan XXII.

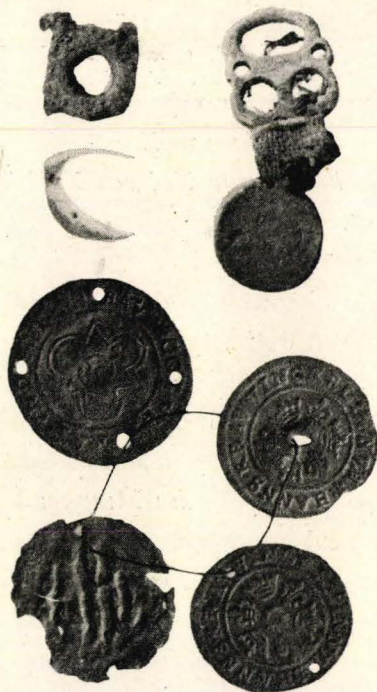

Fig. 6. Blyknapp, söndrig kaurisnäcka, hängsmycke av brons, 4 spelpenningar. Tojanoff Gorodok, kurgan XVII b.

långt ringspänne av järn, en järnkniv med kort tånge (fig. 2: 2), en stigbygel av järn (fig. 2: 3), ett järnbetsel bildat av ett ledat munbett med två järnringar i ytteröglorna (fig. 2: 1), tre till betset hörande bronsbeslag, varav ett en rund skiva och de två andra triangulära med vardera tre utskott (fig. 3). Plattorna äro hopsatta av två skivor, av vilka den övre är genombruten i kors- och vinkelmönster, som göra ett kinesiskt intryck. Vidare funnos två fingerringar av brons med rund, platt sigillskiva, skinnrester till en väska med remmar försedda med 29 lösa beslag av brons och skoning av små bronsbleck, en söndrig bronskiva, tre små bronsknappar med ögla, näverstycken och slutligen 2 bitar av ett lerkärl, ornerat med gropar och kamstämpelintryck (fig. 4).

Två pilspetsar av ben och 4 av järn, en järnhacka med hålk, en järnkniv, en avlång ringsölja med torn av järn, ett par små järnringar med dub-

belvikta rembeslag, ett par större rembeslag av järn, 2 små ovala »sexuddiga» bronsskivor, en krokig benskiva med underliggande järnbleck och slutligen en järnplatta med genombruten bronsskiva av samma slag som i kurgan XI påträffades även i *kurgan XV*.

Även i *kurganerna XX och XXI* funnos benpilspetsar tillsammans med järnföremål.

Benpilspetsarna ge i och för sig ingen datering av gravarna. Liknande pilspetsar äro kända från det till vikingatiden hörande gravfältet vid Barsoff Gorodok,¹ men de ha tydligen av tatarerna nyttjats för visst skytte i långt senare tid.

De genombrutna bronsskivorna med utskott, funna i kurganerna XI och XV, ha motstycken i Minussinsk-området. Ett exemplar är publicerat av Klementz (*Древности Минуссинскаго Музея* Pl. XVIII: 3. 1886), ett annat (?) med förgyllning förvaras i Finlands Nationalmuseum i Helsingfors (n:o 2599: 44). Efter ornamentiken att döma äro dessa beslag påverkade av kinesisk smak och kunna väl tillhöra 1500-talet.

Men om detta är fallet, få vi även klart för oss, att keramiken med gropar och kamstämpelintryck har fortlevat i Sibirien över sten- och bronsålder, genom vikingatid (Barsoff Gorodok) och fram till tiden för den ryska erövringen. Bitar av denna keramik hittades ej blott i kurgan XI utan även i *kurganerna XXII, XXIII och XXVIII*. I kurgan XXII lågo de tillsammans med en stor järnhacka med två skaftlappar (fig. 5), i kurgan XXVII med ett halsband av fin mässingstråd med en ränning av 11 grova hamp(?)snören, en trattformig, profilerad prydnad av bly, en bronsfingerring med flat, oval sigillskiva, ett 40-tal, mestadels blå glaspärlor, 6 pärlor av spiralformad blytråd (eller tenntråd), en korsformad- och en T-formad hängprydnad av brons, ett stycke näver och ett par små röda, tegelliknande stenar.

Stigbygeln i kurgan XI motsvaras av 2 dylika samt en järnpilspets ur *kurgan XVIII*, där jämte människoskelettet även påträffades hästben samt spår av en tråkista. Stigbyglarna äro smidda i ett av ett järnband med bred fotplatta och smala, till en båge förenade skänklar, som mötas i en vertikalt stående, oval skiva med mer eller mindre spetsovalt remhål. Höjden 12,55—13,4 cm. Bredden 11,9—11,5 cm. Fotplattans bredd nära 5 cm.

¹ T. J. Arne, *Barsoff Gorodok, Ein westsibirisches Gräberfeld*. Stockholm 1935.

En besläktad stigbygelform är känd från Biliarsk i Östryskland och anses av Tallgren vara sen (A. M. Tallgren, *Collection Zaoussailov II*, pl. IV: 22, sid. 31).

Om nu dateringarna av de här nämnda gravarna kunna synas vara något osäkra, så är detta icke fallet med kurgan XVII b. På det krossade kraniet låg ett pannband (?) och ett slags hängsmycke av brons. Det förra utgjordes av en fyrkantig blyknapp, en söndrig kaurisnäcka, ett spelpenningliknande kopparbleck med två borrhål samt 3 verkliga spelpenningar av koppar (fig. 6). Av dessa voro 2 av samma slag. På ena sidan ses ett trepass med omskriften: »Gottes Segen macht reich»; på den andra sidan förekomma tre kronor, omväxlande med tre liljor samt omskriften: »Hanns Kronwinckel in Nur.» Diam. 2,2 cm.

Den tredje spelpenningen har 4 snörhål i kanten. Samma dekoration av fälten som å föregående, men inskriften annorlunda, diameter 2,5 cm. Å ena sidan: »Wolf Laufer in Nurnberg.»

Av spelpenningarnas upphovsmän var Hanns Kronwinkel verksam i Nürnberg — daterade arbeten finnas från åren 1588—1611.

Wolfgang Lauffer var även verksam i Nürnberg åren 1618—1660.¹

Denna grav har tydligen anlagts efter den ryska erövringen och vittnar om, huru begärligt kvinnorna hos de halvbarbariska sibiriska folken mottogo även de enklaste västerländska smycken, värdelösare än de på samma sätt använda silverdirhemer, som 600 år tidigare vandrat från öster till väster.

I *kurgan XVII* fanns ännu en grav (*a*) liggande tätt intill *b*. Tjocka stockar iakttogos såsom omramning. Vid fötterna lågo rester av något, som Martin förmodar ha varit en sykorg (väska?), innehållande en sländtrissa av skiffer, 39 större och 135 små glaspärlor av ett knappnålshuvuds storlek, 3 små knappnålar och 3 bronsbjällror.

Graven kan tillskrivas 1600-talet och torde vara ungefär samtidig med XVII b.

Jeushta-tatarernas begravningsskick avviker säkerligen ej mycket från det vi genom Castrén lära känna hos koibaltatarerna.² Även hos dem upp-

¹ Jfr. L. Forrer, *Biogr. Dict. of Medallists III*; R. Forrer, *Nürnberger Rechen- und Spiel-pfennige*; *Num. dict.*

² Castrén, *Reseberättelser och breu II*, sid. 393. Hfors 1855.

kastades gravkummel, de döda placerades i en 2—4 arschin lång och 1 arschin djup grav, orienterad i O—W. Äldre personer lades i en träkista, schamaner i bara jorden, barn insveptes i näver. De döda ikläddes sina bästa kläder och sveptes i silke. Vid männens fötter nedlades en sadel, och vid Abakan dödades på 40:e dagen efter begravningen älsklingshästen, vars huvud upphängdes på en stör i kanten av gravkumlet.

T. J. Arne.